

Mahler, Alma (1879-1964)

Österrikisk tonsättare

Alma Mahler överlevde sin första make, Gustav Mahler, med över 50 år. Under denna tid blev hon något av en kulturell ikon. 1938 bosatte hon sig USA tillsammans med sin dåvarande man, poeten och författaren Franz Werfel. Där blev hon på gott och ont en av de viktigaste informationskällorna till Gustav Mahlers liv.

För Alma Schindler blev musiken tidigt ett betydelsefullt inslag i livet. Fadern sjöng ofta Schumanns sånger för henne som barn, och snart kunde hon underhålla familjens gäster – konstnärer, författare och musiker – med pianospel och egna kompositioner.

Åren kring 1900 studerar hon för Alexander Zemlinsky. De blir förälskade, men hon är ung och vacker, han ful och fattig, och romansen upphör när hon träffar Gustav Mahler. De gifter sig 1902, och Gustavs krav är att hon ska sluta komponera och helt ägna sig åt honom. Kanske var detta inte den bästa start på ett äktenskap som redan med ålderskillnaden bar på frön till konflikter. Kring 1910, när Gustav blir varse att Alma har en affär med den blivande Bauhausgrundaren, arkitekten Walter Gropius, försöker han vinna hustrun tillbaka genom att bidra till publiceringen av fem av hennes sånger.

Alma hade en osviklig känsla för genier och förmåga att attrahera dem. Zemlinsky, Mahler, Gropius, Werfel och konstnären Oskar Kokoschka är bara några av hennes älskare. De föll inte bara för hennes skönhet; hon var också ovanligt begåvad och bildad och uppburen i tidens kulturella salonger. Till kretsen hörde även Gustav Klimt och Sigmund Freud. Alban Berg dedicerade 1922 sin opera *Wozzeck* till henne.

Hon lär ha skrivit ett 100-tal sånger, en pianosonat och en oavslutad opera. Det mesta har gått förlorat. Endast ett fåtal sånger är publicerade. De är i huvudsak samlade i *Fünf Lieder* 1910, *Vier Lieder* 1915 och *Fünf Lieder* 1925. I dessa märker man tydligt Alma Mahlers utveckling från musik i lättillgänglig senromantik till en alltmer avancerad modernism, präglad av kärvare melodilinjer och en sofistikerad harmonik.

Fünf Lieder

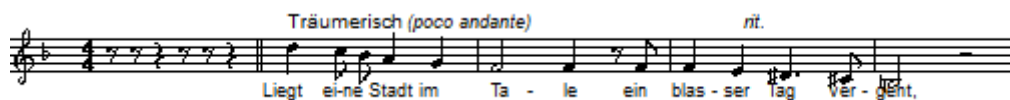
1910

Detta är de sånger som Gustav Mahler, full av ruelle över sin tidigare negligering, tillät Alma att publicera. De är alla skrivna åren kring 1900, och man kan ana att maken medverkat i valet; dessa tidiga sånger är de som mest liknar hans egna i melodik och harmonik. De skrevs, som de andra av Almas sånger, till pianoackompanjemang. De har dock i efterhand orkestrerats, bl.a. av Jorma Panula. Alla börjar direkt eller med bara någon taks inledande pianospel.

1. Die stille Stadt Den tysta staden (Text Richard Dehmel)

Dikten beskriver en gudsförgäten plats i en dalgång som ofta höljs i dimmoln. Men det finns alltid något ljus i mörkret.

Musiken är tecknad i d-moll, men slutar i ett D-durackord. Den är genomkomponerad:

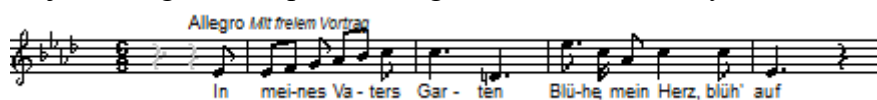

Liegt eine Stadt im Tale,
ein blasser Tag vergeht.
es wird nicht lange dauern mehr,
bis weder Mond noch Sterne
nur Nacht am Himmel steht.
Von allen Bergen drücken
nebel auf die Stadt,
es dringt kein Dach, nicht Hof noch Haus,
kein Laut aus ihrem Rauch heraus,
kaum Türme noch und Brücken.
Doch als dem Wanderer graute,
da ging ein Lichtlein auf im Grund
und durch den Rauch und Nebel
begannt ein leiser Lobgesang
aus Kindermund.

Det ligger en stad i dalen.
En blek dag förflyter.
Det dröjer inte länge innan
varken måne eller stjärna
bara natt syns på himlen.
Från alla bergen tyngs
staden av dimmor
som varken tak, gårdar och hus
eller ens ljud kan genomtränga,
knappt ens torn och broar.
Men när vandraren greps av fruktan,
då gick en ljusning genom dalen
och genom rök och dimma
hördes en lågmäld lovsång
från en barnamun.

2. In meines Vaters Garten. I min faders trädgård. (Text Otto Erich Hartleben).

Kanske handlar dikten om ung uppvaknande kärlek, men också att det är saligare att giva än att taga. Dikten har folklig prägel med sina omkväden, som man kanske skulle vänta sig bli upprepade på samma sätt musikaliskt. Det sker delvis, men Alma Mahler väljer i övrigt en komplicerad väg med talrika tonartsbyten och ständigt nya melodier.

In meines Vaters Garten -
blühe mein Herz, blüh auf -
in meines Vaters Garten
stand ein schattender Apfelbaum -
Süsser Traum -
stand ein schattender Apfelbaum.

I min faders trädgård -
blomma mitt hjärta, blomma -
i min faders trädgård
står ett skuggande äppelträd -
söta dröm -
Står ett skuggande äppelträd.

Drei blonde Königstöchter -
blühe mein Herz, blüh auf -
drei wunderschöne Mädchen
schliefen unter dem Apfelbaum -
Süsser Traum -
schliefen unter dem Apfelbaum.

Tre blonda kungadöttrar -
blomma mitt hjärta, blomma -
tre undersköna flickor
sover under äppelträdet -
söta dröm -
Sover under äppelträdet.

Die allerjüngste Feine -
blühe mein Herz, blüh auf -
die allerjüngste Feine
blinzelte und erwachte kaum -
Süsser Traum -
blinzelte und erwachte kaum.

Den yngsta av de vackra -
blomma mitt hjärta -
den yngsta av de vackra
blinkade och vaknade knappt -
Söta dröm -
blinkade och vaknade knappt.

Die zweite fuhr sich übers Haar -
blühe mein Herz, blüh auf -
sah den roten Morgentraum -
Süsser Traum -

Sie sprach: Hört ihr die Trommel nicht -
blühe mein Herz, blüh auf -
Süsser Traum -
hell durch den dämmernden Traum?

Mein Liebster zieht in den Kampf -
blühe mein Herz, blüh auf -
mein Liebster zieht in den Kampf hinaus,
küst mir als Sieger des Kleides Saum -
Süsser Traum -
küst mir des Kleides Saum!

Die dritte sprach und sprach so leis -
blühe mein Herz, blüh auf -
die dritte sprach und sprach so leis:
Ich küsse dem Liebsten des Kleides Saum -
Süsser Traum -
ich küsse dem Liebsten des Kleides Saum. -

In meines Vaters Garten -
blühe mein Herz, blüh auf -
in meines Vaters Garten
steht ein sonniger Apfelbaum -
Süsser Traum -
steht ein sonniger Apfelbaum!

Den andra strök sig över håret -
blomma mitt hjärta, blomma -
och såg den röda morgondrömmen -
söta dröm -

Hon sade: Hör ni inte trummorna -
blomma mitt hjärta, blomma -
söta dröm -
tydligt genom skymningsdrömmen?

Min älskade drar ut i strid -
blomma mitt hjärta, blomma -
min älskade drar ut i strid -
och kysser för seger min fäll -
söta dröm -
Kysser för seger min fäll!

Den tredje talade och talade milt
blomma mitt hjärta -
den tredje talade och talade milt:
Jag kysser den kärastes klädesfäll -
söta dröm -
Jag kysser den kärastes klädesfäll.

I min faders trädgård -
blomma mitt hjärta - blomma -
i min faders trädgård
står ett soligt äppleträd -
söta dröm -
står ett soligt äppleträd!

3. Laue Sommernacht. Ljumma sommarnatt. (Text Otto Julius Bierbaum)

Texten talar för sig själv, liksom musiken. Sträng taget hade Alma Mahler bara behövt skriva en pärla som denna för att skriva in sig i musikhistorien.

I sången kan första strofen tolkas som en vers och de övriga två som en upprepad refräng. Början av denna refräng, som visas i notexemplet, är trollbindande:

wieder etwas drängend rit.
Fän-den uns im wei-ten Wal-de in der Nacht, der ster-nen-lo-sen, hiel-ten stau-nenduns im Ar-me

Intressant är också det tvekande slutet som svävar hän i ovisshet.

Laue Sommernacht: am Himmel
Stand kein Stern, im weiten Walde
Suchten wir uns tief im Dunkel,
Und wir fanden uns.

Fanden uns im weiten Walde
In der Nacht, der sternenlosen,
Hielten staunend uns im Arme
In der dunklen Nacht.

Ljum sommarnatt: på himlen
fanns ingen stjärna, i vida skogen
sökte vi oss djupt in i dunklet,
och fann varandra.

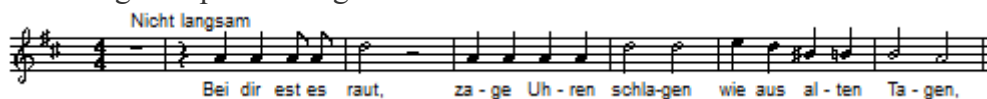
Fann varandra i vida skogen
i natten, den stjärnlösa,
förvånade föll vi i varandras armar
i den mörka natten.

War nicht unser ganzes Leben
So ein Tappen, so ein Suchen?
Da: In seine Finsternisse
Liebe, fiel Dein Licht.

Var inte hela vårt liv
ett famlande, ett sökande?
Där i dess mörker, o Kärlek,
föll Ditt ljus.

4. Bei dir ist es traut. Hos dig är det kärt. (Text Rainer Maria Rilke)

Musiken till denna charmiga dikt, av en poet som skulle bli en av det tidiga 1900-talets främsta, har fått en kongenial utformning. Den upprepade ackompanjemangsfiguren anslår omedelbart tonen av odramatisk stillhet, och kanske hör vi även de ”tveksamma klockslagen” i pianots högerhand:

Bei dir ist es traut:
Zage Uhren schlagen
wie aus weiten Tagen.
Komm mir ein Liebes sagen -
aber nur nicht laut.

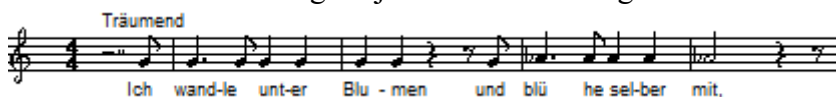
Hos dig är det kärt:
Klockan slår tveksamt
som i svunna dagar.
Säg något rart till mig -
men bara inte högt.

Ein Tor geht irgendwo
draussen im Blütentreiben.
Der Abend horcht an den Scheiben.
Lass uns leise bleiben:
Keiner weiss uns so.

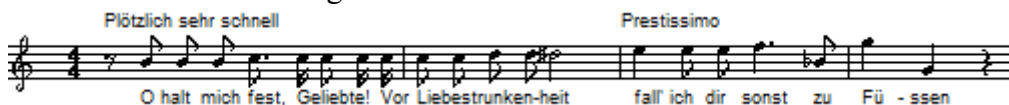
En dörr gnisslar någonstans
därute i växthuset.
Kvällen lurar vid fönsterrutan.
Låt oss förbli tysta:
Ingen tror oss om det.

5. Ich wandle unter Blumen. Jag vandrar bland blommor. (Text Heinrich Heine)

Heine är känd för sina ironiska inpass i sina förment romantiska dikter. Här är ett elegant exempel, och man kan förstå att den lockat till många tonsättningar, minst 14! I Alma Mahlers tolkning börjar första halvan lugnt:

Men blir som väntat livligare i mitten:

Ich wandle unter Blumen
Und blühe selber mit;
Ich wandle wie im Traume
Und schwanke bei jedem Schritt.

Jag vandrar bland blommor
och blommar själv;
Jag vandrar som i en dröm
och vajar vid varje steg.

O, halt mich fest, Geliebte!
Vor Liebestrunkenheit
Fall' ich dir sonst zu Füßen,
Und der Garten ist voller Leut'.

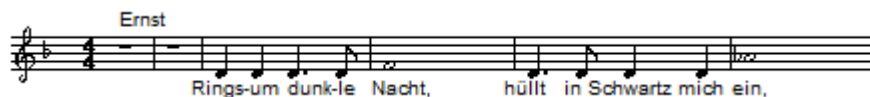
O, håll mig fast, min älskling!
Om jag inte av kärleksberusning
ska falla till dina fötter.
Trädgården är ju full av folk.

Vier Lieder 1915

Kanske har här Alma – nu utan Gustav Mahlers möjlighet att påverka – velat visa upp en självständigare och modernare sida av sin sångkonst. Kromatiken är utbredd liksom frekventa tonartsförändringar. Samtidigt blir melodierna mera svårmemorerade och ställer större krav på både tolkare och lyssnare.

1. Licht in der Nacht. Ljus i natten. (Text: O.J. Bierbaum)

Sången, som är helt genomkomponerad, har en kort, olycksbådande inledning, passande till första textradens innehåll.

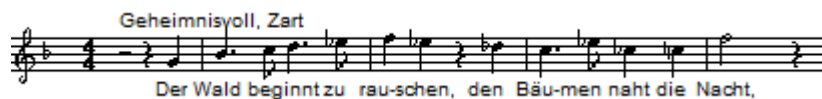
Ringsum dunkle Nacht, hüllt in Schwarz mich ein,
zage flimmert gelb fern her ein Stern!
Ist mir wie ein Trost, eine Stimme still,
die dein Herz aufruft, das verzagen will.

Runtomkring draperar natten mig i svart.
En stjärna skimrar gul så blygt i fjärran!
Det är som en tröst för mig, en stilla röst,
ett anrop till ett modlöst hjärta.

Kleines gelbes Licht, bist mir wie der Stern
überm Hause einst Jesu Christ, des Herrn
und da löscht es aus. Und die Nacht wird schwer!
Schlafe Herz. Schlafe Herz. Du hörst keine Stimme mehr.

Du lilla gula ljus är för mig som stjärnan
en gång var över Herrens, Jesu Kristi, hus.
Och där försvinner den, och natten blir tung!
Sov mitt hjärta. Du hör ingen stämma mer.

2. Waldseligkeit. Skogssalighet. (Text Richard Dehmel)

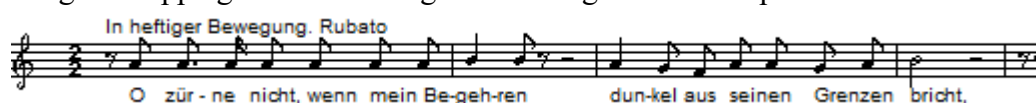

Der Wald beginnt zu rauschen,
den Bäumen naht die Nacht,
als ob sie selig lauschen,
berühren sie sich sacht.
Und unter ihren Zweigen,
da bin ich ganz allein,
da bin ich ganz mein eigen :
ganz nur Dein!

Skogen börjar susa,
och natten nalkas träden
som om de saligt lyssnande
ömt berörde varandra.
Och under deras grenar
där finns jag helt allena.
Där är jag helt min egen,
men helt även din.

3. Ansturm. Anstormning. (Text: Richard Dehmel)

Sången är upplagd som en dialog mellan sångstämma och piano/orkester.

O zürne nicht, wenn mein Begehren
Dunkel aus seinen Grenzen bricht,
Soll es uns selber nicht verzehren,
Muß es heraus ans Licht!

Bli inte arg, om min önskan
mörkt bryter sig ur sina gränser.
Men om den inte ska förtära oss själva,
måste den bringas fram i ljuset!

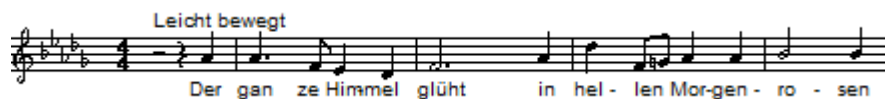
Fühlst ja, wie all mein Innres brandet,
Und wenn herauf der Aufruhr bricht,
Jäh über deinen Frieden strandet,
Dann bebst du aber du zürnst mir nicht.

Du känner hur mitt inre svallar.
Och när oron väller ut och
plötsligt översvämmar din frid,
då må du skälva – men vredgas ej.

4. Erntelied. Skördevisa. (Text Gustav Falke)

Poeten skildrar – utan att nämna ordet skörd mer än i titeln – glädjen av vakna en strålande höstdag, kanske för ett timligt skördevärv, men troligare för att skörda dagen.

Liksom i övriga stycken moduleras det frekvent, men sången både börjar och slutar i Dessur.

Der ganze Himmel glüht
In hellen Morgenrosen;
Mit einem letzten, losen
Traum noch im Gemüt,
Trinken meine Augen diesen Schein.
Wach und wacher, wie Genesungswein,

Hela himlen glöder
i rosa morgonljus.
Med en sista löslig
dröm ännu i minnet,
dricker mina ögon – alltmera vaken –
detta ljus likt läkande vin.

Und nun kommt von jenen Rosenhügeln
Glanz des Tags und Wehn von seinen Flügeln,
Kommt er selbst. Und alter Liebe voll,
Daß ich ganz an ihm genesen soll,
Gram der Nacht und was sich sonst verlor,
Ruft er mich an seine Brust empor.
Und die Wälder und die Felder klingen,
Und die Gärten heben an zu singen.

Och nu kommer från dessa rosenkullar
dagens prakt och fläkten från dess vingar.
Den kommer själv. Och full av gammal kärlek,
kallar dagen upp mig till sitt bröst,
så att jag helt ska tillfriskna från
nattens sorg och annat som gått förlorat.
Och skogar och fält ljuder
och trädgårdarna börjar sjunga.

Fern und dumpf rauscht das erwachte Meer.
Segel seh' ich in die Sonnenweiten,
Weiße Segel, frischen Windes, gleiten,
Stille, goldne Wolken obenher.
Und im Blauen, sind es Wanderflüge?
Schweig o Seele! Hast du kein Genüge?
Sieh, ein Königreich hat dir der Tag verliehn.
Auf! und preise ihn!

Fjärran och dovt brusar det uppvaknande havet.
Jag ser segel mot den solljusa horisonten,
Vita segel, frisk vind, glidande,
tystnad, och ovanför allt gyllne moln.
Och i det blå finns förstås flyttfåglar?
Tyst min själ! Har du inte fått nog?
Ett kungarike har dig dagen förunnat.
Stig nu upp och lovprisa den!

Översättning Yngve Bernhardsson